

Lietuvos kūryba Šveicarijoje

Apie Monikos Šipelytės disertaciją „Šveicarijos lietuvių politinė ir diplomatinė veikla 1915–1919 m. Lietuvos valstybingumo klausimu“ ir jos gynimą

Įpusėjus rudeniiui, gana vėsią spalio 11 d., Lietuvos istorijos institute vyko Monikos Šipelytės nuo 2014 m. rengtos disertacijos apie Šveicarijos lietuvių diplomatinę veiklą Pirmojo pasaulinio karo metais gynimas. Verta pažymėti, kad ir pati data geba simboliškai sujungti Lietuvą su Šveicarija – prieš 488 metus, kovodamas už Ciurichą, žuvo vienas garsiausių šveicarų protestantų lyderių Ulrichas Cvinglis, o prieš 161 metus Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius įkūrė garsųjį Blaivybės sąjūdį. Lyg to dar būtų negana, tądien buvo galima paminėti ir Vilniaus universiteto virsmo Stepono Batoro universitetu šimtmetį. Taigi laikas pa(si)rinktas, drįstu sakyti, tokiam įvykiui visai sėkmingai.

Gynimas iš pažiūros buvo gana nuspėjamas ir netgi pernelyg įprastas. Į pagrindinę instituto salę po truputį susirinko suinteresuotieji, komisija ir disertacijos autorė. Komisiją sudarė tarybos pirmininkas dr. Česlovas Laurinavičius (Lietuvos istorijos institutas) ir nariai: prof. dr. Zenonas Butkus (Vilniaus universitetas), prof. dr. Sandra Grigaravičiūtė (Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos Mokytojų rengimo institutas), prof. dr. Raimundas Lopata (Vilniaus universitetas) ir doc. dr. Nerijus Šepetys (Vilniaus universitetas). Nors buvo įvykdytas reikalavimas į komisiją pakviesti įvairių mokslo institucijų atstovų, iš esmės tai buvo puikiai tarpusavyje pažįstamų daktarų grupė, kuri veik nuo pat pradžių darė įspūdį gana jaukaus renginio, kuriame įtampa ir ryškesnė darbo kritika labiau retoriškai imituojamoms nei yra rimtos, priešiškos. Išties nuo renginio atidarymo ir dalyvių prisistatymo buvo aišku, kad disertacija bus apginta ir nėra jokių dvejočių.

Pirmininkui lakoniškai konstatavus, kad yra pateikti visi reikalingi dokumentai, pakanka konferencijų, o publikuoti trys straipsniai, nuskambėjo paraginimas tiek disertacijos autorei, tiek komisijai taupyti laiką, šitai renginio metu dar buvo keliskart pakartota. Į šį prašymą atsižvelgė beveik visi dalyviai.

Monika Šipelytė savo disertaciją pristatė gana trumpai: glaustai aptarė tyrimo objektą (Šveicarijos lietuvių politinė ir diplomatinė veikla 1915–1919 m.), pagrindinius tyrimo veikėjus (čia išskirti keli visuomeniškesni kunigai ir nukentėjusiesiems nuo karo šalpos organizacijų atstovai), kelias įdomesnes sąvokas (kaip, tarkime, „šveicariečiai“) ir aštuonias pagrindines išvadas (kurios, beje, sudarė didesnę dalį viso pristatymo). Ryškiausi

jų teiginiai galėtų būti: Šveicarijos lietuviai 1915–1918 m. siekė sukurti Lietuvos konstitucinę monarchiją, palaikančią glaudžius ryšius su Vokietija, būta daug diskusijų dėl Lietuvos teritorijos, vadovautasi istoriniais ir etnografiniais argumentais, Lietuvai pagal planą turėjo priklausyti sostinė Vilnius, o į įtakos zoną pakliūti ir Klaipėda, Gardinas ar net Minskas. Svarbiausiu Šveicarijos lietuvių Lietuvos idėjų autoriumi reikėtų laikyti Juozą Gabri-Paršaitį ir svarbi šios grupės veiklos sritis buvo bendradarbiavimas su Lietuvos Taryba. Kiek daugiau nei tai pasakius, eteris buvo užleistas recenzentams.

Pirmasis iš recenzentų prabilo Zenonas Butkus. Profesorius pakalbėjo glaustai ir tiksliai, praleido ne tokias svarbias recenzijos vietas. Jis pabrėžė, kad disertacija aktuali ir svarbi dėl savo tematikos – juk Šveicarijos lietuviai beveik visai nenagrinėta tema, o apie Lietuvos valstybės projektus, sugalvotus Šveicarijoje, taip pat labai trūko informacijos. Pabrėžęs vykusias istoriografijos pozicijas, naujų šaltinių iš Šveicarijos archyvų naudojimą ir atidų autorės dėmesį diplomatikai, recenzentas pažėrė ir negriežtos kritikos. Nepatiko jam kai kurie konkretūs pernelyg kategoriški politinių procesų vertinimai, stokojančys konkretumo, kai kurių terminų vartojimas ir lietuvių veiklos kaip perdėm agresyvios ir karingos vertinimas. Nė viena pastaba nebuvo esminė ir kvestionuojanti disertacijos vertę, recenzija nuskambėjo kaip draugiški pasiūlymai būsimai knygai.

Gerokai sunkiau buvo klausyti Sandros Grigaravičiūtės pastabų. Ji praleido recenzijos pradžią bei visus pozityvius vertinimus ir pernelyg susitelkė į disertacijoje pateiktą sąvokų, pasakymų ar smulkių faktinių klaidų kritiką. S. Grigaravičiūtė pradžioje tikslinčiai išskėlė darbo pavadinimo prieštarą, kai kalbama apie diplomatiją tada, kai dar nėra Lietuvos valstybės ir nėra oficialios, teisėtos institucijos, kuri tą diplomatiją vykdytų. Buvo pabrėžta, kad stipriausioji darbo dalis yra trečioji, kurioje kalbama apie Šveicarijos lietuvių periodinę spaudą, o kitur galima rasti prie ko prisikabinti. Tačiau greitai buvo susitelkta į neteisingą konkrečios išvados panaudojimą ar tai, kad galima ginčytis su vieno sakinio dalimi dėl subtilių žodžio vartosenos niuansų. Džiugu, kad pastebimos ir akcentuojamos techninės darbo klaidos, tik platesnei susirinkusių auditorijai šie dalykai dažnai būna kiek nuobodūs.

Raimundas Lopata kalbėjo kaip neįprasta greitai ir konkrečiai. Darbo gyrimo dalis jo buvo visiškai praleista, o kritinės pastabos iš esmės buvo tik kelios, visos negriežtos, sietinos su papildymais. Papildyti norėta „lietuvių Šveicarijoje“ sąvoką – įtraukti jų pilietybės klausimą. Papildyti norėta ir darbo priedus, kurių tėra vienas, o galėtų būti pateiktas ir Šveicarijos lietuvių memorandumas, kurio komentavimas sudaro didelę darbo dalį. Papildytų profesorius darbą ir platesniu, išsamesniu Šveicarijoje vykusių lietuvių konferencijų protokolų naudojimu, daugiau dėmesio skirtų nuolatos visų užmirštamam kunigui Antanui Viskantai, formavusiam darbe menkai aprašytą Šveicarijos lietuvių politinę poziciją. Ko gero, rimčiausias priekaištas buvo dėl 1919 m., kurie, nors ir įtraukti į darbo chronologiją, pristatyti labai lakoniškai, neišsamiai. Monika Šipelytė paskui pripažino, jog šiai darbo daliai jai paprasčiausiai pritrūko laiko.

Išsamiausias ir daugiausia klausimų išskėlęs buvo Nerijaus Šepečio pasisakymas. Visų pirma, buvo atsisakyta recenziją trumpinti remiantis tuo, kad joje disertacija aprašoma ne įprastu pagyrimo ir pakritikavimo būdu, o greičiau laikantis konkrečios filosofinės prielagos ir analizuojant tekstą labiau kaip visumą nei dalis. Ši recenzija buvo literatūriškiausia

ir, ko gero, sudėtingiausia, mat joje buvo kritikuojamos darbo funkcijos, keliami priegios pasirinkimo ir pradžioje išsikeltų siekių ir rezultato atitikimo klausimai. N. Šepetys vienintelis pabrėžė, jog disertacijos pavadinimas buvo autorei greičiau primestas nei savanoriškai išmąstytas ir tai sąlygojo darbe akivaizdų neatitikimą tarp paties tyrimo ir dėstymo ar darbo temos. Jei tematiškai tai turėtų būti dar viena diplomatikos istorija, tiesmukai politinė ir aprašomojo pobūdžio, Monikos Šipelytės darbe akivaizdus noras kuo geriau suprasti pasirinktas analizuoti asmenybes, jų mąstymą ir sprendimus. Todėl, anot recenzento, tikrasis darbo dėstymas ir taikomi metodai yra greičiau idėjų, sąvokų istorijos. Ta priešprieša tarp to, ko norėjo autorė ir ką ji turėjo daryti, akivaizdu, buvo vienas iš esminių aspektų, lydėjusių recenzentą skaitant, tai sąlygojo ir tokias problemas kaip: dažnai nesugebėjimą išlaikyti tyrimo gelmės, pasiduodant kiek paviršutinei analizei, taigi ne visame darbe tolygi faktų ir šaltinių kritika, asmenybių veiklos refleksija. Netolygią skyrių vertę sąlygojo ir dideli, pirminiams autorės siekiams priešingi reikalavimai, kuriems įgyvendinti paprasčiausiai neužteko laiko. Recenzentas iškėlė ir kelias kontekstinio pobūdžio problemas – nors darbe neblogai nušviestas Šveicarijos lietuvių bendradarbiavimas su kitais Lietuvos atgimimo veikėjais ir Vokietija, autorė kiek ignoravo Lenkijos veiksnį, nedaug dėmesio skiriama ir Rusijos situacijai. Pabaigoje pabrėžta, jog visa ši kritika yra rekomendacinio pobūdžio ir, žinoma, darbas visiškai atitinka disertacijos reikalavimus.

Komiteto pirmininkas Česlovas Laurinavičius išsiskyrė retorika, kuri buvo griežčiausia iš visų pasisakiusiųjų, tačiau ir jis jau pradžioje pareiškė, kad darbą nusprendė vertinti teigiamai ir recenzija tėra pastabos ateičiai. Kritika visgi buvo rimčiausia: recenzentui pritrūko santykio tarp realybės ir kritiško idėjų įvertinimo, liko neaišku, kiek ir kokių lietuvių gyveno Šveicarijoje, J. Gabrio reikšmė bendruomenei, pasak recenzento, yra pervertinta, o Lietuvos memorandumai pristatyti per mažai kritiškai. Labiausiai Č. Laurinavičiui užkliuvo vasario 16 d. aprašymas, kuris stokoja konteksto, netinkamai vartojamos sąvokos ir iš viso yra tarytum „pakibęs ore“, su tuo pačiu susijusi ir problema, kad stokojama Lietuvos teritorijos sampratos kontekstų ir lieka neaišku, ar Šveicarijos lietuviai Lietuvos teritoriją suprato kitaip nei kiti, kaip jų projektas siejasi su ikikariniais projektais.

Monika Šipelytė atsistojo atsakyti į pastabas, tai ji padarė su šmaikščiais sąmojais, todėl suteikė formaliai atsakymo daliai tam tikro įdomumo. Į daugelį pastabų buvo reaguota priimant kritiką, pripažįstant klaidas ir pasižadėta ateityje į visa tai atsižvelgti. Atsakyta į rimtesnius klausimus išsamiai, tačiau, nesant didesnės įtampos tarp komisijos ir disertacijos autorės, ši dalis nuskambėjo kaip reglamento laikymasis.

Gynimo pabaigoje buvo sulaukta ir klausimo apie J. Gabrio figūrą ir veiklą po karo, Monika Šipelytė, ko gero, jau gali būti vadinama viena ryškesnių šios asmenybės biografijos specialistų.

Po trumpos pertraukos Monika buvo paskelbta daktare, o ši, pažėrusi gausių padėkų savo artimiesiems ir draugams bei pagelbėjusiems akademikams, pakvietė auditoriją vaišių kitoje instituto patalpoje. Ten trumpą žodį tarė ir darbo vadovė prof. Tamara Bairašauskaitė. Ji pripažino, kad disertacijos rašymas buvo ilgas ir sunkus procesas, iš instituto narių ir darbo autorės pareikalavęs daug jėgų ir derybų. Džiugu, kad bent finalinis pasirodymas pavyko išties gerai.

Titus Krutulys